

Η κατ' ιδίαν χρήση της Αγίας Γραφής κατά τον Ιωάννη Χρυσόστομο με βάση τις επιστολές του Αποστ. Παύλου

[Ορθοδοξία](#) / [Ερμηνεία Αγίας Γραφής](#)

(Ιωάννη Λ. Γαλάνη, Ομ. Καθηγητή Παν/μίου Θεσ/νίκης)

Είναι γνωστό ότι η Αγία Γραφή αποτελεί το κεντρικό ανάγνωσμα σε όλες τις λατρευτικές πράξεις της Εκκλησίας μας. Οι ευαγγελικές και οι αποστολικές περικοπές από την Κ.Δ., οι Ψαλμοί και τα αναγνώσματα από προφητικά και ιστορικά βιβλία της Π.Δ. καλύπτουν τη λατρευτική ζωή της Εκκλησίας σε όλη τη διάρκεια του λειτουργικού έτους. Πέρα όμως από όλα αυτά, η Αγία Γραφή είναι παρούσα στους ύμνους και στις ευχές της Εκκλησίας μας με τη συχνή χρήση αγιογραφικών χωρίων, φράσεων και ορολογίας. Δηλαδή, μπορεί να λεχθεί ότι η Αγία Γραφή μέσω της λατρείας διαποτίζει, εμπνέει και καθοδηγεί τη ζωή των χριστιανών.

Αγία Γραφή και Εκκλησία είναι δύο μεγέθη αναπόσπαστα ενωμένα μεταξύ τους. Η Εκκλησία μαρτυρεί για τη θεία προέλευση των ιερών βιβλίων, αναγνωρίζει σ' αυτά την αποκάλυψη του Θεού στον κόσμο και την ιστορία, αποφαίνεται για τη γνησιότητά τους και είναι ο αυθεντικός και αλάθητος ερμηνευτής τους διά του Αγίου Πνεύματος. Η Αγία Γραφή είναι η πηγή της πίστεως της Εκκλησίας μας, είναι η αφετηρία της, ο οδηγός της, η ταυτότητά της, το περιεχόμενά της. Αυτό το περιεχόμενο η Εκκλησία το εκφράζει και το ερμηνεύει με τη θεία λατρεία και

γενικά με κάθε λατρευτική της ενέργεια χρησιμοποιώντας εκτός από τη γλώσσα της Αγίας Γραφής και τη Θεολογία της.

Όλα αυτά για πολλούς φαίνεται να έρχονται σε αντίθεση με τον τίτλο της εισήγησης μου «Η κατ' ιδίαν χρήση της Αγίας Γραφής...» ή «Η κατ' ιδίαν μελέτη της Αγίας Γραφής...» ή «Η κατ' ιδίαν ανάγνωση της Αγίας Γραφής...» κλπ., γιατί μια τέτοια χρήση, η οποία είναι πολύ συνηθισμένη και σήμερα, φαίνεται να τοποθετεί την Αγία Γραφή έξω από την Εκκλησία, έξω από το περιβάλλον της. Λέγεται ότι αυτό δημιουργεί κινδύνους παραποίησης και παρερμηνείας της Γραφής. Παλαιότερα μάλιστα, το 1672, μια τοπική Σύνοδος της Εκκλησίας των Ιεροσολύμων έλαβε μια απόφαση, μοναδική στην ιστορία της ορθόδοξης Εκκλησίας, με την οποία απαγόρευε την «υπό πάντων» ανάγνωσιν «της θείας Γραφής, αλλ' υπό μόνον των μετά της πρεπούσης επί τοις βάθεσιν εγκυπτόντων του πνεύματος, και ειδότην οίς τρόποις η θεία Γραφή ερευνάται και διδάσκεται και όλως αναγινώσκεται...». Η απόφαση αυτή αποτελεί αντίδραση στην ιεραποστολική δράση των Καλβινιστών στην περιοχή (Βλ. Ι. Καρμίρη, Τα δογματικά και συμβολικά μνημεία της Ορθοδόξου Εκκλησίας, τόμ. Β, Αθήναι 1953, σελ. 768.)

Οι πατέρες της Ορθόδοξης Εκκλησίας ουδέποτε απαγόρευσαν την κατ' ιδίαν ανάγνωση της Αγίας Γραφής. Απαγόρευσαν μόνο την ανάγνωση των απόκρυφων κειμένων. Ο Κύριλλος Ιεροσολύμων π.χ. γράφει: «όσα μεν εν εκκλησίας μη αναγινώσκεται, ταύτα μηδέ κατά σαυτόν αναγίνωσκε» (PG 33,501 A). Την ίδια υπόδειξη κάνει και ο Μ. Βασίλειος προς τους μοναχούς γράφοντάς τους: «τα ενδιάθετα βιβλία αναγινώσκειν, αποκρύφοις όλως μη εντυγχάνειν» (PG 31,649B).

Την κατ' ιδίαν χρήση ή ανάγνωση ή μελέτη της Αγίας Γραφής τη συνιστά και μάλιστα πολύ συχνά και επίμονα ο μεγάλος Ιεράρχης και ερμηνευτής της Αγίας Γραφής, ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Στηρίζει την επιχειρηματολογία του στην ίδια την Αγία Γραφή και προπαντός στις επιστολές του Αποστόλου Παύλου.

Κατά την ερμηνεία του χωρίου Εφес 6,4: «και οι πατέρες μη παροργίζετε τα τέκνα υμών αλλ' εκτρέφεται αυτά εν παιδεία και νουθεσία Κυρίου» συνιστά μεταξύ των άλλων και τα εξής: «Πρέπει να δίνουμε καλό παράδειγμα στα παιδιά και να τα μαθαίνουμε από μικρή ηλικία να διαβάζουν την Αγία Γραφή. Αλίμονο! Αυτό το λέω συνέχεια και θα με θεωρήσετε ανόητο, αλλά εγώ δε θα σταματήσω να το λέω» (PG 62,151). Κάτι παραπλήσιο λέγει σε άλλη ομιλία του: «... Πάντοτε σας παρακαλώ και δε θα πάψω να σας παρακαλώ να μην προσέχετε μόνο αυτά που ακούτε εδώ, αλλά και όταν είστε στα σπίτια σας να διαβάζετε συνέχεια την Αγία Γραφή» (PG 48,991).

Χαρακτηριστική περίπτωση ιδιωτικής μελέτης ή ανάγνωσης της Αγίας Γραφής,

στην οποία συχνά αναφέρεται ο Χρυσόστομος, είναι η διήγηση του βιβλίου των Πράξεων των Αποστόλων για τη συνάντηση του Φιλίππου με έναν Αιθίοπα, ευνούχο αξιωματικό, διαχειριστή των οικονομικών της βασίλισσας των Αιθιόπων Κανδάκης (Πρξ. 8,26-40). Επέστρεψε στην πατρίδα του από την Ιερουσαλήμ, όπου είχε πάει για να προσκυνήσει. Καθόταν στο αμάξι του και διάβαζε τον προφήτη Ησαΐα. Ο Φίλιππος τον ρώτησε: «άραγε γινώσκεις α αναγινώσκεις;» Δηλαδή καταλαβαίνεις αυτά που διαβάζεις; Ο Αιθίοπας του απάντησε: «πώς γαρ αν δυναίμην, εάν μη τις οδηγήσει με:». Τα στοιχεία που περιέχει αυτός ο διάλογος είναι τα ακόλουθα: α) η ιδιωτική ανάγνωση της Γραφής, β) η δυσκολία κατανόησης του κειμένου και γ) η παράκληση προς τον Φίλιππο να τον βοηθήσει στην κατανόηση. Τα σημεία αυτά ο ιερός Χρυσόστομος τα επισημαίνει συχνά, κατά την ερμηνεία των επιστολών του Παύλου. Στις περισσότερες από αυτές βρίσκει πολλά στηρίγματα και αφορμές, για να προτείνει την κατ' ιδίαν ανάγνωση της Αγίας Γραφής και να τονίσει το πόσο αναγκαία είναι αυτή.

Χαρακτηρίζει την ανάγνωση της Αγίας Γραφής ως «πνευματικόν λειμώνα» και «παράδεισον τρυφής» πολύ ανώτερο από τον παράδεισο της Εδέμ, γιατί, όπως λέγει, το νέο παράδεισο ο Θεός δεν τον φύτεψε στη γη αλλά «στις ψυχές αυτών που πιστεύουν» (PG 51,87). Τον άπλωσε σε κάθε μέρος της γης και στα πέρατα της οικουμένης (PG 51,87), γιατί η Γραφή απλώθηκε παντού. Ο νέος παράδεισος είναι, κατά τον Χρυσόστομο, απαλλαγμένος από τα θηρία και προπαντός από τον όφι. Έχει και αυτός πηγή, από την οποία όμως δεν πηγάζει μόνον ένας ποταμός αλλά μύριοι. Το περιεχόμενο τους δεν είναι νερό αλλά τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος. Συμπεραίνει ότι η συνεχής ανάγνωση των Γραφών έχει τόση δύναμη ώστε να μπορεί να αρπάζει τη ψυχή μέσα από τη φωτιά και να την απαλλάσσει από πονηρούς λογισμούς (PG 51,87 εξ).

Η ανάγνωση της Γραφής, κατά τον ιερό Χρυσόστομο, είναι υποχρέωση όλων και όχι μόνον ορισμένων. Στην παρατήρηση πολλών, ότι τη Γραφή πρέπει να τη μελετούν μόνον όσοι ανήκουν στην Εκκλησία και προπαντός οι μοναχοί, απαντά: «Μη μου λέτε τέτοιες ανούσιες δικαιολογίες, οι οποίες είναι άξιες έντονης αποδοκιμασίας και καταδίκης. Μη λέτε: εγώ ασχολούμαι με δικαστικές υποθέσεις ή ότι είμαι κρατικός λειτουργός και ασχολούμαι με τα δημόσια πράγματα. Μη μου λέτε: εγώ έχω κάποιο επάγγελμα για να μπορώ να ζήσω, έχω γυναίκα, μεγαλώνω παιδιά, ασκώ κάποια τέχνη, είμαι ο αρχηγός της οικογένειας, είμαι άνθρωπος βιοπαλαιστής. Δεν είναι επομένως δική μου υποχρέωση να διαβάζω τις Γραφές. Αυτό είναι δουλειά εκείνων που εγκατέλειψαν τον κόσμο και πήγαν και κατέλαβαν τις κορυφές των βουνών και ζουν διαρκώς εκεί». Και ο Χρυσόστομος συνεχίζει: «Τί λες άνθρωπε μου; δεν είναι δική σου δουλειά να διαβάζεις τις Γραφές, επειδή σε καταπνίγουν οι πολλές φροντίδες; Δική σου υποχρέωση είναι και μάλιστα περισσότερο από εκείνους. Εκείνοι δεν έχουν τόση μεγάλη ανάγκη τη βοήθεια των θείων Γραφών όση έχουν εκείνοι που διαρκώς υποφέρουν από τις καθημερινές δυσκολίες και τα προβλήματα. Οι Μοναχοί μόνοι τους θέλησαν να απαλλαγούν από τους θορύβους του κόσμου γι' αυτό έκτισαν τις καλύβες τους στις ερημιές και δεν έχουν καμιά επικοινωνία με τον κόσμο, αλλά στοχάζονται και φιλοσοφούν μέσα στην ησυχία και τη γαλήνη. Είναι σαν εκείνους που κάθονται στο λιμάνι και απολαμβάνουν την ασφάλειά τους. Εμείς όμως (συμπεριλαμβάνει και τον εαυτό του) μοιάζουμε με εκείνους που κλυδωνίζονται καταμεσής του πελάγους γι' αυτό και έχουμε μεγαλύτερη ανάγκη να διαβάζουμε συνέχεια τις Γραφές και να αντλούμε από αυτές παρηγοριά, θάρρος και δύναμη. Εκείνοι ζουν μακριά από τη μάχη γι' αυτό και δεν δέχονται τραύματα. Εσύ αντίθετα είσαι διαρκώς στρατευμένος και μαχόμενος γι' αυτό και δέχεσαι πολλές πληγές και τραύματα και γι' αυτό χρειάζεσαι πολλά φάρμακα. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζεις είναι πολλές. Η γυναίκα σου σε εκνευρίζει, ο γιός σου σε στενοχωρεί, ο δούλος σου σε εξοργίζει, ο εχθρός σου σε επιβουλεύεται, ο φίλος σου σε βλάπτει, ο γείτονας σε περιφρονεί και σε προσβάλλει, ο συστρατιώτης σου σε υποτιμά, ο δικαστής σε απειλεί, η φτώχεια σε στενοχωρεί. Πολλές αφορμές και ανάγκες μας περιστοιχίζουν και δεχόμαστε βέλη από όλες τις πλευρές. Γι' αυτό χρειαζόμαστε συνέχεια την πανοπλία, την οποία θα πάρουμε μόνο από τις άγιες Γραφές» (PG 48,992).

Σε κάποιο σημείο της ομιλίας του για τον πλούσιο και το φτωχό Λάζαρο αναφέρεται και στο χωρίο Β' Τιμ. 2,20: «... εν μεγάλη δε οικία ουκ έστιν μόνον σκευή χρυσά και αργυρά, αλλά και ξύλινα και οστράκινα...». Από αυτό παίρνει αφορμή, για να συγκρίνει τα εργαλεία των αργυροκόπων, των χρυσοχόων, των χαλκοτύπων κλπ, με τα βιβλία της Γραφής και να πει τα ακόλουθα για την

σπουδαιότητα της κατ' ιδίαν ανάγνωσης της Αγίας Γραφής: «Έχουμε ανάγκη από τα θεία φάρμακα για να θεραπεύουμε τις πληγές που προκάλεσε ο διάβολος και να μπορούμε να προλαβαίνουμε αυτές που δεν εκδηλώθηκαν ακόμη (PG 62,361). Να μπορούμε να σβήνουμε από μακριά τα βέλη του διαβόλου και να τα αποκρούμε με τη συνεχή ανάγνωση των Γραφών. Δεν μπορεί να σωθεί κανείς, αν δεν απολαμβάνει την πνευματική ωφέλεια από τη συνεχή ανάγνωση της Γραφής. Θα μπορέσουμε να σωθούμε μόνο με τη συνεχή θεραπεία της ανάγνωσης. Γιατί, αν κάθε μέρα δεχόμαστε πλήγματα αλλά δεν έχουμε ιατρική βοήθεια, τότε ποια ελπίδα σωτηρίας έχουμε;» (PG 48,993).

Λίγο πιο κάτω και στην ίδια συνάφεια γράφει: «όπως οι διάφοροι τεχνίτες έχουν τα σχετικά με την τέχνη τους εργαλεία, όπως είναι η σφύρα, το αμόνι, η πυράγρα κλπ, έτσι και εμείς έχουμε ως εργαλεία τα αποστολικά και τα προφητικά βιβλία και γενικά κάθε θεόπνευστο και ωφέλιμο βιβλίο της Γραφής. Όπως εκείνοι με τα εργαλεία τους κατασκευάζουν και διαπλάθουν διάφορα σκεύη, έτσι και εμείς με τα δικά μας εργαλεία χαλκεύουμε τη ψυχή μας και όταν είναι αμαρτωλή και παλαιωμένη τη διορθώνουμε και την ανακαινίζουμε. ...Οι τεχνίτες με τα εργαλεία τους δεν μπορούν να μεταβάλουν την ύλη των κατασκευασμάτων τους. Δεν μπορούν δηλαδή να κάνουν το ασήμι χρυσάφι. Μπορούν να μεταρρυθμίσουν μόνο τη μορφή τους. Δε συμβαίνει όμως το ίδιο με εσένα, γιατί εσύ έχεις κάτι περισσότερο από εκείνους. Εσύ μπορείς (εννοεί με την ανάγνωση της Γραφής) το ξύλινο σκεύος να το κάνεις χρυσό. Για όλα αυτά μάρτυρας είναι ο Παύλος» (PG 48,993) (παραθέτει το χωρίο Β' Τιμ. 2,20).

Στο χωρίο Α' Κορ 10,11 «ταύτα δε πάντα εγράφη προς νουθεσίαν υμών, εις ους τα τέλη των αιώνων κατήντησε» στηρίζει τα ακόλουθα: «Αν κάποιος δεν κατανοεί όσα διαβάζει στη Γραφή, να πάρει και να διαβάσει το βιβλίο της Γραφής. Και αφού διαβάσει όλη την ιστορία, να κρατήσει αυτά που κατανοεί και να αφήσει τα υπόλοιπα. Αν εξακολουθεί να δυσκολεύεται στην κατανόηση, να επισκεφτεί το σοφότερο και να ζητήσει τη βοήθεια του. Αν και πάλι δε βρει την απαιτούμενη βοήθεια, ο Θεός θα του αποκαλύψει την αλήθεια βλέποντας την προθυμία του...» (PG 48,995). Μετά φέρει το παράδειγμα του Ευνούχου της Κανδάκης.

Σε άλλο σημείο αλλά στην ίδια συνάφεια χρησιμοποιεί τα χωρία Α' Κορ 2,1 «καγώ ελθών προς υμάς, αδελφοί, ήλθον ου καθ υπεροχήν λόγου ή σοφίας καταγγέλλων το μυστήριον του Θεού» και το Α' Κορ. 2,4 «ο λόγος μου και το κήρυγμα μου ουκ εν πειθοίς σοφίας αλλ εν αποδείξει πνεύματος και δυνάμεως». Τα χρησιμοποιεί για να συγκρίνει τους φιλοσόφους με τους αποστόλους και να πει «Οι φιλόσοφοι, οι ρήτορες και οι συγγραφείς δεν επιδιώκουν το κοινό συμφέρον αλλά ο σκοπός τους είναι πως θα προκαλέσουν το θαυμασμό για τους εαυτούς τους. Αν συμβεί να πουν

κάτι χρήσιμο, το κρύβουν με θολούρα και ασάφεια. Οι απόστολοι όμως και οι προφήτες ως διδάσκαλοι της οικουμένης όλα τα έκαναν φανερά και σαφή, για να μπορεί ο καθένας να κατανοεί τα λεγόμενα από την ανάγνωση και μόνο» (PG 48,994). Ο ιερός Χρυσόστομος θεωρεί κατανοητά από όλους πολλά σημεία της Γραφής, γι αυτό και διερωτάται: «Σε ποιόν δεν είναι κατανοητά όσα γράφουν τα ευαγγέλια; Ποιός, όταν ακούει ότι «μακάριοι οι πραείς», «μακάριοι οι ελεήμονες», «μακάριοι οι καθαροί τη καρδία» κλπ, χρειάζεται δάσκαλο να του τα εξηγήσει;» (PG 48,995).

Στα ίδια πλαίσια ο Χρυσόστομος διαπιστώνει ότι «Η ανάγνωση των Γραφών είναι μεγάλη ασφάλεια στο να μην αμαρτάνει κάποιος... Η άγνοια των Γραφών είναι μεγάλος γκρεμός και βαθύ βάραθρο... Αυτό γέννησε αιρέσεις και δημιούργησε διεφθαρμένη ζωή. Αυτό έφερε τα άνω κάτω» (PG 48,995). Αιρέσεις όμως δεν δημιούργησε μόνον η άγνοια των Γραφών, αλλά και η μη ορθή εκτίμηση του περιεχομένου τους. Αναφερόμενος στις επιστολές του Παύλου π.χ. χαρακτηρίζει ως επιπολαιότητα το να μην προσέχει κανείς όλο το περιεχόμενό τους αλλά να κάνει επιλογές κρατώντας τα σαφή και απορρίπτοντας τα ασαφή. Η αντίληψη αυτή, δηλαδή το να νομίζει κανείς ότι στις θείες Γραφές υπάρχουν περιττά οδήγησε σε αιρέσεις. «Στις θείες Γραφές», λέγει, «δεν υπάρχει τίποτα το περιττό, ούτε ένα ιώτα ή μία κεραία. Ακόμη και αυτές οι προσρήσεις στις επιστολές περιέχουν πολύ υψηλά νοήματα..» (PG 51,18). Την ίδια άποψη την επαναλαμβάνει και σε άλλη ομιλία του λέγοντας: «Η ανάγνωση των θείων Γραφών μοιάζει με θησαυρό. Αν κάποιος κατορθώσει να βρει ένα μικρό ψήγμα προσφέρει στον εαυτό του πολύ πλούτο. Το ίδιο συμβαίνει και με τη θεία Γραφή. Ακόμη και σε μια μικρή λέξη μπορεί κανείς να βρει σημαντικά νοήματα, πολλή δύναμη και άφατο πλούτο. Όχι μόνο θησαυρό αλλά και διαρκή πηγή που αναβλύζει θεία νάματα (PG 53,32).

Στην ίδια συνάφεια με το προηγούμενο χρησιμοποιεί δύο παραπλήσιες εικόνες για την αξία της ανάγνωσης της Γραφής. Η πρώτη εικόνα είναι η ακόλουθη: «Μια ραγδαία βροχή κατακλύζει την επιφάνεια του εδάφους χωρίς να εισχωρεί βαθιά σ' αυτό και επομένως να μην το ωφελεί. Όταν όμως η βροχή είναι ήρεμη και σιγανή, μπορεί μέσα από κάποιες φλέβες να εισχωρήσει στο βάθος του εδάφους και να το κάνει κατάλληλο να δώσει καρπούς... Οι θείες Γραφές μοιάζουν με πνευματικές νεφέλες και τα νοήματα τους με βροχή. Πρέπει τα λόγια της Γραφής να τα αφήνουμε να εισχωρούν σιγά-σιγά στη ψυχή μας» (PG 51,90).

Στη δεύτερη εικόνα ο ιερός Χρυσόστομος παρομοιάζει τη Γραφή με δέντρο που είναι φυτρωμένο κοντά σε ρυάκι. «Το δέντρο αυτό», λέγει, «δεν επικοινωνεί μόνο δύο και τρεις ώρες την ημέρα με το νερό αλλά ολόκληρη την ημέρα και ολόκληρη τη νύχτα..., γι' αυτό, χωρίς κανέναν να το ποτίζει, έχει ωραία φύλλα και πλούσιους

καρπούς.... Έτσι και αυτός που διαβάζει συνέχεια τη Γραφή είναι σα να βρίσκεται κοντά στα ρυάκια της και με τη συνεχή ανάγνωση να αποκομίζει μεγάλη ωφέλεια» (PG 51,90).

Σε άλλη ομιλία του γράφει «Σε ένα λιβάδι υπάρχουν πολλά άνθη, τριαντάφυλλα, κρίνα, ρόδα κλπ με πολλή ευωδιά. Η ανάγνωση των θείων Γραφών δεν έχει μόνο τα αρώματα των ανθέων, αλλά και καρπούς που τρέφουν την ψυχή» (PG 49,17). Έτσι «η ανάγνωση των Γραφών βοηθάει να βρουν παρηγοριά οι πονεμένοι, όσοι βαρύνονται με αμαρτίες και όσοι κυριεύονται από αμαρτωλές σκέψεις» (PG 49,299).

Στην ίδια συνάφεια λέγει ότι «δεν είναι αρκετή η ανάγνωση των Γραφών για να φανερώσει το θησαυρό των αγαθών που περιέχει. Χρειάζεται να εξεταστεί και το βάθος τους...» (PG 51,148).

Η κατ' ιδίαν ανάγνωση της Γραφής οδηγούσε συχνά σε υπερβολές, τις οποίες ο ιερός Χρυσόστομος κατακρίνει. Υπήρχε η συνήθεια π.χ. σε πολλούς πλούσιους να προμηθεύονται χρυσοποίκιλτες Γραφές, για να στολίζουν τις πολυτελείς βιβλιοθήκες τους. Επικρατέστερη όμως ήταν η συνήθεια οι γυναίκες και τα μικρά παιδιά να κρεμούν ευαγγέλια από το λαιμό τους και να τα περιφέρουν όπου πήγαιναν. Ο Χρυσόστομος τους συμβουλεύει να εγγράφουν τα παραγγέλματα του ευαγγελίου στη σκέψη τους.

Παρουσίασα πολύ λίγες από τις πολλές προτροπές του ιερού Χρυσοστόμου για συχνή κατ' ιδίαν ανάγνωση και μελέτη της Αγίας Γραφής.

Σήμερα η Αγία Γραφή είναι προσιτή σε όλους, γιατί διδάσκεται στα Σχολεία, αναπτύσσεται σε κύκλους «μελέτης της Αγίας Γραφής», μελετάται ατομικά και ομαδικά και προκαλεί συζητήσεις. Παράλληλα η Εκκλησία μας καταβάλλει διαρκείς προσπάθειες για την ευρεία διάδοση της. Όλες όμως αυτές οι προσπάθειες εκπληρώνουν το σκοπό τους μόνον, όταν συνδέονται με τη θεία λατρεία. Δηλαδή η Αγία Γραφή μπορεί και πρέπει να μελετάται και να κατανοείται κατ' ιδίαν αλλά παράλληλα πρέπει να βιώνεται μέσα στην Εκκλησία με τη συμμετοχή του πιστού στη λατρευτική και μυστηριακή ζωή της.

(«Από τον Απόστολο Πάυλο στον Ιερό Χρυσόστομο», ΙΓ΄ Παύλεια, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Ι. Μ. Βεροίας, σ. 99-106.)

<http://bit.ly/10ihzwp>